

ÖNEMLİ BİR SUBASAR ORMANI: HACIOSMAN

Dr. Asuman EFE¹⁾
Dr. Ünal ALPTEKİN²⁾

Kısa Özet

Türkiye'nin önemli subasar ormanlarından birisi olan Haciosman'ın ele alındığı bu yayında, ayrıca diğer subasar ormanlarında görülmeyen, fakat söz konusu ormanı karakterize eden *Pterocarya fraxinifolia* (Poirot) Spach'in varlığı ile Türkiye'deki bu tip ormanların mutlaka korunmaya alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

1. SUBASAR ORMANININ TANIMI

Subasar ormanı yalnız belirli aylarında, taban suyunun yükselmesi neticesinde oluşan belirli bir vejetasyon yapısına sahip ekosistem olarak tanımlanmaktadır.

Bilindiği üzere, subasar ormanları göl, bataklık ve ince bir şerit halinde uzanan kumul sahaları yoluyla bazen denizle az çok irtibat halinde olabildiği gibi, denizden uzak, iç kısımlarda da nehir, dere veya göl kenarında düzlük taban arazinin periyodik olarak su taşkımlarına uğraması sonucu da oluşmaktadır. Ormanın içinden geçip denize ulaşan akarsular, bu düz ve çukurca sahalarda, gayet yavaş akmakta; kış aylarında kumul hareketleri dolayısıyla denizle irtibatları kesilen bu sular, geriye doğru şişerek ormanlara doğru yayılmakta ve ağaçları 1 m.'nin üstünde su altında bırakmaktadır. Dolayısıyla bu su baskımı ilkbahar aylarında ormanı girilmez hale getirmektedir. Daha sonra yavaş yavaş çekilen sular, düşük seviyeli çukurlarda ve hendeklerde bir müddet kalmaktadır (Pamay, 1967; Acatay-Pamay-Kalıpsız, 1962).

2. TÜRKİYE'DEKİ SUBASAR ORMANLARI

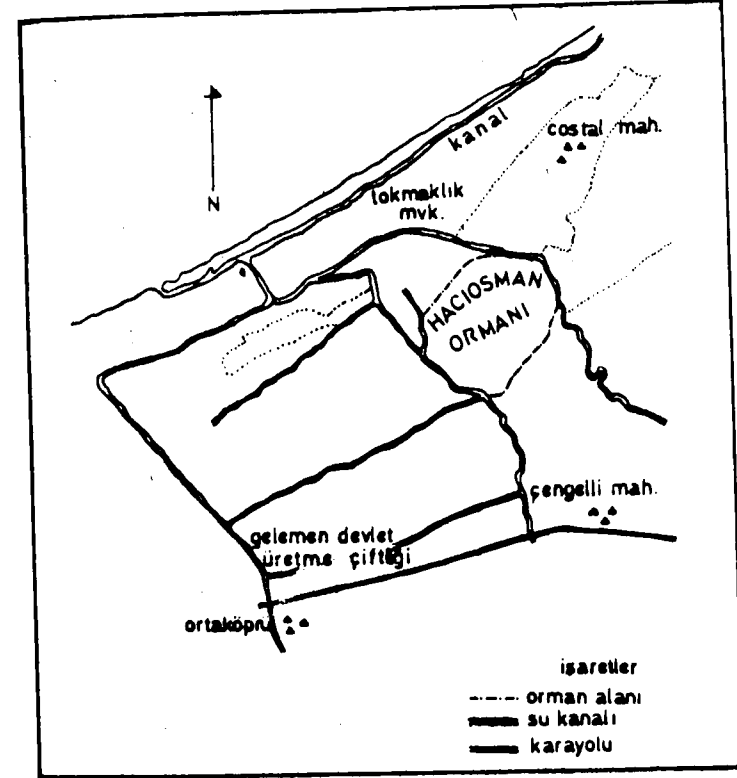
Türkiye'de ancak belirli optimum yetişme koşullarına sahip yörelerde ve çok küçük sahalar üzerinde subasar ormanları görmek mümkündür. Örneğin Trakya'da Demirköy-İğneada (1000 Ha.); Hendek-Süleymaniye (1650 Ha.); Adapazarı-Dokuma-Döşeme (3000 Ha.) ve Meşeliğöl (500 Ha.); Karasu-Turnalı-Acarlar (3000 Ha.); İzmit-Büyükderbent (250 Ha.); Sinop-Bektaşğa-Aksaz (100 Ha.) gibi (Pamay, 1967). Bunlara Samsun-Haciosman subasar ormanı (86 Ha.) ilave edilirse, Türki-

1) I. Ü. Orman Fakültesi, Orman Botanigi Anabilim Dalı, Büyükdere-İstanbul.
2) I. Ü. Orman Fakültesi, Silvikültür Anabilim Dalı, Büyükdere-İstanbul.

ye'deki longos ormanları sahasının 9586 Ha. alanı kapladığı anlaşılır. Ayrıca Muğla ili sınırlarında bulunan *Liquidambar orientalis* Mill. meşcerelerinin bulunduğu alanlar da subasar ormanı niteliğindedir.

3. HACIOSMAN SUBASAR ORMANI

Haciosman subasar ormanı Samsun'da, Çarşamba ilçesine bağlı Çınarlı köyü sınırlarında kalan, idari bakımdan Amasya Orman Bölge Müdürlüğü'ne bağlı bir devlet ormanıdır (Harita 1).

Harita 1: Haciosman ormanı
Map 1: Haciosman forest

86 Ha. genişliğinde olan sahanın denizden yüksekliği 3-4 m.'dir. Toprağı kumlu balçık veya balçık karakterde olup, ıslak, derin bir yapıdadır. Orman sahası akarsuların taşıdığı materyalin çökmesi ve birikmesi neticesi meydana gelen alüvyon karakterdedir. Akın (1987)'in aldığı toprak örneklerinin değerlendirilmesi sonucu, üst kısımda kil toprağı ve yer yer değişimle birlikte yaklaşık 67-70 cm. derinlikten sonra kum başladığı tespit edilmiştir.

Karadeniz'in nemli iklim karakterinin egemen olduğu yörenin hemen her mevsimi yağışlı, kışları ılık, yazları serindir. Yıllık yağış tutarı 719.4 mm., yıllık ortalama sıcaklık 18.2 C, vejetasyon devresindeki yağış ise 383.4 mm.'dir. Havanın yıllık bağıl nemi % 72 olup, bu değer vejetasyon aylarındaki ortalaması % 73.37'dir. Egemen rüzgârlar hem en hızlı esen, hem de esiş sayısı bakımından birinci sırada yer alan kuzey rüzgârlardır.

Subasar ormanları vejetasyon örtüsü bakımından oldukça zengindir. Ormanlar Dişbudak, Karaağaç ve Kızılağaç tarafından meydana gelmekte; bunlara Gürgeç, Akçaağaç, İhlamur, Meşe ile Kavak ve Söğüt türleri katılmaktadır. Önemli sayıda ağaççık ve çalı türleri de, ormanların tür zenginliğini artırmaktadır (Pamay, 1967). Haciosman subasar ormanında Amenajman heyetinin tesbitlerine göre % 48 oranında Dişbudak, % 29 Gürgeç, % 15 Karaağaç, % 8 diğerleri bulunmaktadır. Yörede tesbit edilen odunsu ve otsu örneklerin başlıcaları: *Acer campestre* L., *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. subsp. *barbata* (C. A. Meyer) Yalt., *Carpinus betulus* L., *Carpinus orientalis* Miller, *Fraxinus angustifolia* Vahl. subsp. *oxycarpa* (Bieb. ex Willd.) Franco and Rocha Afonso, *Ulmus glabra* Hudson, *Quercus hartwissiana* Stev., *Rubus idaeus* L., *Mespilus germanica* L., *Vitis sylvestris* Gmelin, *Vitis vinifera* L., *Smilax excelsa* L., *Sambucus ebulus* L., *Viburnum opulus* L., *Periploca graeca* L., *Ligustrum vulgare* L., *Ficus carica* L., *Cornus mas* L., *Cornus sanguinea* L., *Frangula alnus* Miller, *Hedera helix* L., *Humulus lupulus* L., *Galium palustre* L., *Oenanthe silaifolia* Bieb., *Solanum dulcamara* L., *Stachys sylvatica* L., *Lycopus europaeus* L., *Carex pendula* Hudson, *Iris pseudacorus* L., *Euonymus europaeus* L., *Lapsana communis* L., *Circaea lutetiana* L., *Viola sibirica* Becker, *Clematis vitalba* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Lysimachia viduaria* L., *Potentilla reptans* L., *Rumex conglomeratus* Murr.

Haciosman subasar ormanında yukarıda belirtilen ağaç türlerinden başka, diğer subasar ormanlarından farklı olarak Kafkas orijinli *Pterocarya fraxinifolia* (Poiret) Spach da bulunmaktadır (Resim 1). Yatan Kafkasya, Batı İran ve Kuzey Anadolu olan ve Buzul devri sonrasında kalma relikt türü olarak belirtilen bu türün söz konusu sahada varlığı Türkiye Flora'sunda kaydedilmemiştir. Böylece Haciosman subasar ormanında *Pterocarya fraxinifolia*'nın varlığını belirlemek türün yayılış sahalarına bir katkıda bulunularak, böyle bir subasar ormanını diğerlerinden ayıran bir karakteristiği de ortaya çıkarılmıştır.

30 m'ye kadar boy, 1.8 m'ye kadar çap yapabilen, kışın yaprağını döken, serbest büyüdüğü zaman gövdeleri dip kısımlarından itibaren çatallanan bu ağaç türünün dalları kalın, tepesi genişdir. Kabuk derin ve boyuna çatlaklı, koyu renklidir. Sürgünlere çok sıralı sarmal olarak dizilen temircuklu tarçımı-kahverengiklidir. Yapraklar 25-40 cm. uzunluğunda olup tek tüstüdür ve her biri 8-9,5 x 2,6-4,7 cm. boyutlarında olan, riçle orta damara karşılıklı dizilen, sapsız, ince dişli 11-23 adet yaprakçıklardan oluşur. Yaprakları Dişbudak yapraklarına benzediği ve meyveleri kanatlı olduğu için "Dişbudak Yapraklı Kanatlı Ceviz" adı verilmiştir. Köylüler ise bu ağaca Yalancı Ceviz karşılığı olarak "Yalancı koz" demektedirler. Çiçekler teker teker değil, aşağıya sarkan zengin kurullar halinde bulunur. Kanatlı meyvelerinde olan meyveleri küçüktür. Çiçekler Haziran ayında görülür, meyveler ise Eylül-Ekim aylarında olgunlaşır. Sulak yerleri, gevşek nemli toprakları severler. Kışın yaprağını döken karışık ormanlar ve çalılıklar ile akarsu kıyıları ve 5-1160 m. arasındaki yükseklikler bu türün yetişme ortamını oluşturur.

Türkiye'de Kuzey Anadolu'da, Kocaeli, Adapazarı, Bolu-Akçakoca, Zonguldak; Güney Anadolu'da ise Mersin, Maraş ve Gaziantep dolaylarında doğal olarak yayılış gösterir.

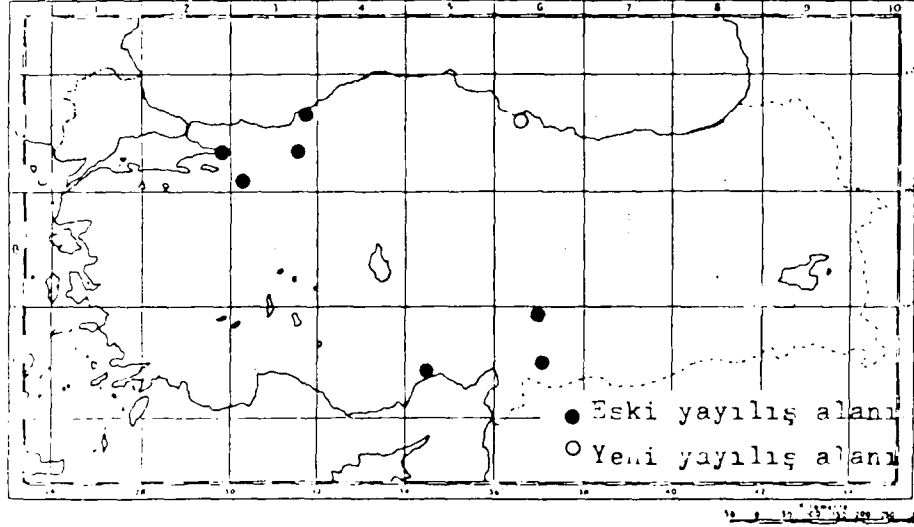
Pterocarya fraxinifolia'nın Türkiye'deki doğal yayılışı Yaltınk (1982) ve İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Herbarium'unda (ISTO) bulunan örneklerle göre aşağıda belirtildiği gibidir (Herbarium 2).

- A2 (A) Kocaeli: İzmit, Karadere, Birand
- A3 Bolu: Akçakoca, Akçakoca'nın doğusu, sahil yolu, Kayaçık-Aytug-Ünlügil (ISTO No: 1286)

- A3 Sakarya: Adapazarı, Karasu-Söğüt arası, Davis-Coode (D. 39099) (ISTO No: 2326)!
- A3 Zonguldak: Zonguldak yakını, Ali Rıza Bey ve Palabine
- A6 Samsun: Çarşamba, Çınarlı köyü, Haciosman subasar ormanı!
- C5 İçel: Erçel köyü, Başman mevkii, 600 m., Kayaçık (ISTO No: 560)!
- C5 İçel: Mersin, Fındıkpınar, Erçel yakını, Başpınar, 650 m., Kayaçık (ISTO No: 558)!
- C6 Maraş: Dereköy, Kerhan suyu kenarında, 800 m., Kayaçık (ISTO No: 561-562-563)!
- C6 Maraş: Ahırdağı, Dereköy, 1160 m., Şanlı (ISTO No: 7239)!
- C6 Gaziantep: Kilis, Üründü (Sabar) ve Ravanda yakını, H. Polat.

Resim 1: Haciosman ormanında *Pterocarya fraxinifolia*
Photo 1: *Pterocarya fraxinifolia* in Haciosman forest.

Harita 2: *Pterocarya fraxinifolia*'nin Türkiye'deki yayılışı.
Map 2: Distribution of *Pterocarya fraxinifolia* in Turkey.

Ülkemizin nadide türlerinden olan *Pterocarya fraxinifolia* güzel görünümü, koyu yeşil renkli yaprakları, yaz boyunca sarkık duran açık yeşil meyveleri, koyu gölgesi ile parklarımızı ve bahçelerimizi süslemeye aday, değerli bir peyzaj elemanıdır. Avrupa park ve bahçelerinde çok kullanılır. Örneğin Fransa Paris'te, Montparnasse'da pazar kurulan bir yerde geniş tepeleri ile gölge yapması için çift sıralı olarak dikilen ve Edinburgh Botanik Bahçesi'nde uzun boy ve geniş çap yapmış olan ağaçlar gibi.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toprakları çok verimli olan subasar ormanlarının bulunduğu sahalarda tarım arazisine dönüştürülme tehdidi altındadır. Diğer taraftan otlama ve daha başka faktörler sahalarda tahrip olmasına neden olmaktadır. Belirtilen nedenlerle sürekli tahrip olan ve sahaları gün geçtikçe daralan bu alanların genişliği, daha önce belirtilen rakamın çok altına inmiştir. Oysa Avrupa'daki benzerleri gibi Tabiatı Koruma Alanlarından sayılmaya aday olan bu sahalarda korunmaya alınması, tahribata uğrayan yerlerde genişletme çalışmalarının yapılması gereklidir. Avrupa ülkelerindeki subasar ormanlarının uğradığı tahribat sonucu yok olmasını önlemek amacıyla koruma önlemlerini içeren öneri ve tavsiyeleri ile çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren Avrupa Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Komitesi, Avrupa'nın çok sayıda doğaseverlerinin de katkısıyla bu konuyu ciddi olarak vurgulayan raporlar hazırlamaktadır. Hacıosman subasar ormanının Milli Parklar kapsamında Tabiatı Koruma Alanı olarak ilan edilen kendi türünde ilk saha olması bu bakımdan son derecede sevindirici bir girişimdir. Aynı zamanda üniversitelerin ilgili fakülteleri için bir uygulama sahası niteliğini taşıyan, ülkemizde oldukça sınırlı alanlarda kalmış olan bu tabiat parçalarını mutlaka gelecek kuşaklara inceleme fırsatı verecek şekilde bırakmak biz doğaseverlere düşen görevdir.

AN IMPORTANT BOTTOMLAND FOREST IN TURKEY

Dr. Asuman EFE
Dr. Ünal ALPTEKİN

Abstract

Hacıosman forest is one of the important bottomland forests of Turkey. This forest is characterized by *Pterocarya fraxinifolia* (Poirot) Spach., which can't be seen in other bottomland forests in the country. In this study, Hacıosman forest is described with its unique aspects, and the necessity of conserving this kind of forests is emphasized.

SUMMARY

"Bottomland Forest" is described as an ecosystem with a certain vegetation structure which is formed as a result of seasonal rise of ground-water-table.

In Turkey, bottomland forests take place only very small areas in particular regions with certain optimal ecological conditions. In fact, they are in Demirköy-Iğneada (Thrace) (1000 Ha); Hendek-Süleymaniye (1650 Ha); Adapazarı-Dokuma-Döşeme (3000 Ha) ve Meşeliğöl (500 Ha); Karasu-Turnalı-Acarlar (3000 ha); İzmit-Büyükderbent (250 Ha); Sinop-Bektaşğa-Aksaz (1000 Ha) (Pamay, 1967). With the addition of Samsun-Hacıosman Forest (86 Ha), total area of bottomland forests in Turkey reaches to 9586 Ha. On the other hand, *Liquidambar orientalis* Mill. stands in Muğla province take place in areas with bottomland forest characteristics.

Hacıosman bottomland forest takes place on a flat land with an altitude of only 3-4 m. a.s.l. (Map 1). Soil is of a sandy loam and loam character; it is wet and deep. Climate is typical for the Black Sea Region; mild winters and cool summers, rain in every season of the year. Vegetation of the area mainly consists of *Acer campestre* L., *Alnus glutinosa* Gaertn. subsp. *barbata* (C. A. Meyer) Yalt., *Carpinus betulus* L., *Carpinus orientalis* Miller, *Fraxinus angustifolia* Vahl. subsp. *oxycarpa* (Bieb. ex Willd.) Franco and Rocha Afonso, *Ulmus glabra* Hudson, *Quercus hartwissiana* Stev., *Rubus idaeus* L., *Mespilus germanica* L., *Vitis sylvestris* Gmelin, *Vitis vinifera* L., *Smilax excelsa* L., *Sambucus ebulus* L., *Viburnum opulus* L., *Periploca graeca* L., *Ligustrum vulgare* L., *Ficus carica* L., *Cornus mas* L., *Cornus sanguinea* L., *Frangula alnus* Miller, *Hedera helix* L., *Humulus lupulus* L., *Galium palustre* L., *Oenanthe silaifolia* Bieb., *Solanum dulcamara* L., *Stachys sylvatica* L., *Lycopus europaeus* L., *Carex pendula* Hudson, *Iris pseudacorus* L., *Euonymus europaeus* L.,

Lapsana communis L., *Circaea lutetiana* L., *Viola sieheana* Becker, *Clematis vitalba* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Potentilla reptans* L., *Rumex conglomeratus* Murr.

In addition to the above mentioned tree species, *Pterocarya fraxinifolia* (Poiret) Spach. a species of Caucasian origin, exists in Haciosman forest, which can't be seen in other bottomland forest areas throughout the country (Photo 1). The existence of this species in Haciosman bottomland forest is a new contribution to the natural distribution of it (Map 2), and a characteristic feature of Haciosman Forest, which makes it different from the other bottomland forests of Turkey.

Bottomland forest areas with fertile soils are generally in peril because of population pressure, and they are threatened by overgrazing, transformation to agricultural land etc. Total area of bottomland forests which was calculated years ago and mentioned above is much lower now because of continuous decrease as a result of these factors. A recent study, however, to proclaim Haciosman as a Nature Conservation Area, is highly pleasing. On the other hand, European Committee for the Conservation of Nature and Natural Resources tries to take conservation measures for kind of forest lands all over Europe. In fact, it is a task for all of us to conserve this kind of very special parts of Nature in order to leave them to the coming generations.

KAYNAKLAR

ACATAY, G.- B. PAMAY- A. KALIPSIZ, 1962- *Süleymaniye Dişbudak Ormanı İmar ve İhyası ile İşletilmesi Hakkında Düşünceler*. I. Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt XII, Sayı 2, s. 38-54, İstanbul.

AKIN, C., 1987- *Haciosman Subasar Ormanının Floristik Kompozisyonu*. (Lisans tezi).

ANŞIN, R., 1987- *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yayılan Önemli Bir Relikt Bitki Türümüz: Pterocarya fraxinifolia (Lam.) Spach-Dişbudak Yapraklı Kanatlı Ceviz. Çevre ve Ormanlık*, Cilt 3, Sayı 3, Mayıs-Haziran, s. 21-23.

KAYACIK, H., 1957- *Mersin ve Maraş dolaylarında yaptığımız Botanik Gezisine ait notlar*. I. Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt VII, Sayı 2, s. 16-19.

KAYACIK, H. ve F. YALTIRIK, 1971- *General Aspects of Turkish Forestry. Reprinted from Plant Life of South-West Asia (Ed. P. H. Davis et al.), Botanical Society of Edinburgh*.

KAYACIK, H., 1981- *Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematigi*, Cilt: II, I. Ü. Yayın No: 2766, O. F. Yayın No: 287, s. 136-138, İstanbul.

MAYER, H.-H. AKSOY, 1986- *Walder der Turkei*. Wien.

PAMAY, B., 1967- *Demirköy-İğneada Longos Ormanlarının Silvikültürel Analizi ve Verimli Hale Getirilmesi İçin Alınması Gereken Silvikültürel Tedbirler Üzerine Araştırmalar*. T. C. Orman Genel Müdürlüğü Yayınlarından, Sıra No: 451, Seri No: 43, Yenilik Basımevi, İstanbul.

REHDER, A., 1949- *Manual of Cultivated Trees and Shrubs*. p. 115-117, New York.

TUTIN, T. G., 1964- *The Genus Pterocarya Kunth., in Flora of Europaea, Vol. I, p. 57, at the University press, Cambridge*.

YALTIRIK, F., 1982- *The Genus Pterocarya Kunth., in Davis' Flora of Turkey and the Aegean Islands, Vol. VII, p. 655, at the University press, Edinburgh*.

YALTIRIK, F., 1988- *Dendroloji II, Angiospermae (Kapalı Tohumlular) Bölüm I (I. Amentiferae- II. Floripetalae)*, I. Ü. Yayın No: 3509, O. F. Yayın No: 390, Taş Matbaası, İstanbul.

YALTIRIK, F.- A. EFE- 1988- *Trakya Vegetasyonuna Genel Bakış ve İğneada Subasar (Longos) Ormanları*, I. Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 38, Sayı 1, s. 69-75.

YON, D.- G. TENDRON, 1979- *Alluvial Forest in Europe. Council of Europe Europaean Committee for the conservation of nature and natural resources, Paris, 1-47*.